

Vriendschapsrelaties van dove en slechthorende adolescenten

Sociale relaties en vriendschappen zijn voor elk mens belangrijk. Voor zich ontwikkelende kinderen en jongeren in het bijzonder. Binnen een hechte vriendschap heb je samen plezier, deel je je diepste gedachten en gevoelens en kun je groeien door de wederzijdse steun en aanmoediging.

Fabienne Piso, Harry Knoors en Mathijs Vervloed onderzochten of de vriendschapsrelaties van dove en slechthorende jongeren met horende leeftijdgenoten kwalitatief minder hecht zijn dan onderlinge vriendschappen tussen goedgehoorde jongeren. Ook is onderzocht of de kwaliteit van de vriendschapsrelaties effect heeft op het welbevinden van de jongeren.

FABIENNE PISO, HARRY KNOORS EN MATHIJS VERVLOED

Positieve ervaringen met het aangaan van sociale relaties en hechte vriendschappen zijn van groot belang voor de sociaal-emotionele ontwikkeling en de cognitieve ontwikkeling van kinderen (Rubin, Bukowski & Parker, 1998; Sullivan, 1953). Ervaringen met leeftijdgenoten vormen een belangrijke ontwikkelingscontext voor kinderen en jongeren. In deze context verwerven ze veel vaardigheden en houdingsaspecten. Relaties met leeftijdgenoten zijn ook een bron van steun; ze dragen bij aan de persoonlijke ontwikkeling en zorgen voor emotionele stabiliteit (Adler & Furman, 1988). Bovendien dragen deze relaties bij aan het vermogen om zich aan te passen aan de omgeving. Vriendschap is één vorm van relaties tussen leeftijdgenoten.

HET ERVAREN VAN INTIMITEIT IN DE KINDERTIJD IS ESSENTIEEL VOOR EIGENWAARDE EN WELZIJN

Vriendschap is een dyadische relatie. Een eerste essentieel element van vriendschap is de wederkerigheid van affectie (Rubin, Bukowski & Parker, 1998). Aan de basis van vriendschap ligt voorts de wederzijdse afhankelijkheid van individuen. Het gedrag van vrienden in een vriendenpaar wordt bepaald en beïnvloed door het gedrag van de ander. Het is de aard van deze onderlinge afhankelijkheidsrelatie die vriendschap van andere sociale relaties onderscheidt (Hays, 1988). De wederzijdse afhankelijkheid is niet instrumenteel, maar juist van een sociaal-emotionele aard. Dit betekent dat vrienden bevrediging vinden in onderlinge interacties in de vorm van kameraadschap, van stimulering, van bij elkaar horen. Vooral het ontlenen van plezier aan elkaars nabijheid wordt gezien als een kernaspect van vriendschap. Tot slot is de vrijwilligheid van de relatie ook een kernelement van vriendschap (Hartup, 1975).

Vriendschappen kunnen kwalitatief van elkaar verschillen. Kwalitatief hoogwaardige vriendschappen impliceren dat iemand zichzelf ten opzichte van vrienden volledig bloot kan geven, dat er een hoge mate van vertrouwelijkheid is en dat er veel emotionele steun is. Naarmate een vriendschap hechter wordt, vormt die meer een bron van steun voor de vrienden (Hartup, 1975; Furman, 1996). Sullivan (1953) geeft aan dat als kinderen zich ontwikkelen tot jongeren er een verandering plaatsvindt in hun onderlinge relaties, namelijk van een organisatie als een groep vrienden naar een organisatie in termen van tweetallen. Kinderen ontwikkelen wat wel genoemd wordt “chumchips”: hechte, wederkerige relaties tussen kinderen van hetzelfde geslacht. Deze chumchips verschillen sterk van de hiërarchische relaties tussen kind en ouders. Chumchips zorgen voor de eerste werkelijk inter-persoonlijke ervaringen van kinderen, gebaseerd op wederkerigheid en gelijkwaardigheid in interactie.

Het ervaren van intimiteit met en acceptatie door hechte vrienden gedurende de kindertijd is essentieel voor het ontwikkelen van een gevoel van eigenwaarde en welzijn. Ook draagt vriendschap bij aan de ontwikkeling van inter-persoonlijke vaardigheden, waaronder het kunnen aanvoelen van de gevoelens en de zorgen van anderen en het daarover tegelijkertijd ook zorgen kunnen maken.

Vriendschap leidt tot gevoelens van geluk en voorkomt eenzaamheid. Deze functies van vriendschap vormen emotionele bronnen. Vriendschap stimuleert daarnaast ook de cognitieve ontwikkeling door aanmoediging, sociale vergelijking en informatieoverdracht (Hays, 1988). Iedere vorm van vriendschap vervult unieke complementaire behoeften. De relatie met ouders is van een andere orde dan vriendschap met leeftijdgenoten. Jongeren zien hun beste vrienden als degenen die hen het beste begrijpen en met wie ze intieme, vertrouwelijke informatie

VRIENDSCHAP LEIDT TOT GEVOELENS VAN GELUK EN VOORKOMT EENZAAMHEID

kunnen delen. Als het echter om advies gaat in gecompliceerde levenssituaties wenden zij zich veelal tot hun ouders. Hoewel het er niet op lijkt dat vriendschappen een vervanging vormen voor de ouder-kindhechting, vormen ze wel een belangrijke bron van emotionele steun (Kon & Losenkov, 1978).

Vriendschappen van dove en slechthorende kinderen en jongeren

Onderzoek naar vriendschappen van dove en ernstig slechthorende kinderen en jongeren is niet vaak uitgevoerd. Het onderzoek tot nu toe heeft zich vooral gericht op vriendschapsrelaties met horende leeftijdsgenoten. Uit de enkele studies die bekend zijn blijkt, dat het aangaan van sociale relaties en vriendschappen voor dove en slechthorende kinderen en jongeren niet altijd even eenvoudig is. Zo hebben Antia en Kreimeyer (2002) gevonden dat dove en slechthorende kinderen minder frequent interacties hebben met horende leeftijdsgenootjes. Ze besteden ook minder tijd in interactie en de uitwisselingen zijn van kortere duur. Het is niet het gehoorverlies zelf dat sociale relaties tussen dove en horende leeftijdsgenootjes beïnvloedt, maar de taalvaardigheid van dove kinderen. Verschil in de wijze van communicatie maakt interactie tussen dove en horende kinderen lastig.

Problemen met de interpretatie van communicatieve uitingen en met de uitleg van emoties in gesproken taal kunnen hinderpalen vormen bij de sociale interactie. Onderzoek

van Rachford en Furth (1986) binnen residentiële scholen laat zien dat dove kinderen en jongeren in vergelijking met horende leeftijdsgenootjes minder begrip hebben van vriendschapsregels, zoals hoe mensen bevriend met elkaar kunnen raken en hoe vriendschappen in stand worden gehouden. In algemene zin lijkt het sociaal begrip bij veel dove kinderen en jongeren minder goed ontwikkeld. Als dove en slechthorende kinderen en adolescenten gevraagd wordt waar vrienden zoal over praten, geven zij in vergelijking met horende leeftijdsgenoten vaker onderwerpen aan die buiten de persoonlijke levenssfeer liggen. Dove kinderen en jongeren bespreken persoonlijke zaken eerder met ouders dan met leeftijdsgenoten, een patroon dat omgekeerd is voor horende adolescenten. Rachford en Furth (1986) laten ook zien dat dove en slechthorende jongeren meer moeite hebben om hun persoonlijke gevoelens en zorgen te delen dan horende leeftijdsgenoten. Een mogelijk gevolg hiervan zou kunnen zijn dat intimiteit in vriendschappen tussen dove en slechthorende adolescenten langzamer op gang komt dan bij vriendschappen van horende jongeren. Ook het begrip van sociale regels lijkt minder ontwikkeld bij dove en slechthorende jongeren. De verwachting is daarom dat dove en slechthorende

jongeren minder positieve interacties met leeftijdsgenoten ervaren. Het aangaan van vriendschappen zal daardoor soms moeizaam verlopen, zeker met horende leeftijdsgenoten. Participatie onderzoek door Isarin lijkt dit beeld te bevestigen. Veel slechthorende en dove jongeren geven aan dat ze meer vrienden zouden hebben als ze goed konden horen. Het gebrek aan contacten in de buurt wordt door sommigen als gemis ervaren, ook door kinderen met een cochleair implantaat. Contact met lotgenoten, eventueel overgaand in vriendschappen, blijkt niet vanzelfsprekend. Afstand, verschillen in communicatiecode en angst voor stigmatisering zijn de belangrijkste redenen die dit contact lijken te verhinderen (Isarin, 2006, 2008). Uitsluiting door horende leeftijdsgenootjes kan voorkomen (Antia & Kreimeyer, 2002). Bij goed doordachte plaatsing van dove kinderen in het regulier onderwijs hoeft dit niet noodzakelijkerwijs het geval te zijn (Wauters & Knoors 2007; De Klerk, Hermans, Knoors & Wauters, 2009).

VEEL SLECHTHORENDE EN DOVE JONGEREN GEVEN AAN DAT ZE MEER VRIENDEN Zouden HEBBEN ALS ZE GOED KONDEN HOREN

Onderzoek naar vriendschapsrelaties bij slechtziende en blinde adolescenten (Kef, 1999) laat zien dat deze jongeren een kleiner netwerk hebben en meer volwassenen tot hun sociaal netwerk rekenen dan goedziende jongeren. Het zou erop kunnen duiden dat bij slechtziende en blinde jongeren volwassenen gedeeltelijk de rol overnemen van leeftijdsgenoten. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat volwassenen beter in staat zijn de effecten van visuele beperkingen in te schatten en dat ze beter in staat zijn om steun te leveren. De vraag is of slechthorendheid en doofheid tot dezelfde effecten leiden. Hebben dove en slechthorende jongeren meer volwassenen in hun

sociaal netwerk en ervaren zij de relatie met volwassenen als kwalitatief beter dan die met leeftijdsgenoten? Om dit te onderzoeken zijn de vriendschapsrelaties van dove en slechthorende leerlingen in vergelijking met die van horende leeftijdsgenoten bestudeerd. Daarbij is gekeken of vriendschappen van dove en slechthorende jongeren met horende leeftijdsgenoten kwalitatief minder hecht zijn dan vriendschappen tussen goedhorende jongeren. Bovendien is onderzocht of een geringere kwaliteit van vriendschapsrelaties een negatief effect heeft op het welbevinden.

Methode

Participanten

Aan het onderzoek werd deelgenomen door twee groepen leerlingen, elk bestaande uit twaalf jongeren, in leeftijd variërend van 13 tot 19 jaar. Eén groep omvat dove en slechthorende jongeren, de andere (de referentiegroep) goedhorende jongeren. Iedere dove of slechthorende jongere is gematcht met een goedhorende jongere op basis van geslacht en leeftijd.

In de groep met dove en slechthorende jongeren (zie tabel 1) hebben zeven een gehoorverlies groter dan 90 dB, twee een gehoorverlies tussen de 60 en 90 dB en één een gehoorverlies van rond de 30 dB. Het gehoorverlies van twee jongeren is onbekend. Acht jongeren dragen een cochleair implantaat, vijf daarvan in combinatie met een hoortoestel. De vier jongeren zonder implantaat dragen hoortoestellen. Zelf beschouwen slechts twee jongeren zich als doof, zes als slechthorend en vier als ernstig slechthorend. Alle betrokken dove en slechthorende jongeren gebruiken gesproken taal als hun belangrijkste wijze van communicatie. Drie van hen hebben ook enige vaardigheid in de Nederlandse Gebarentaal en gebruiken deze taal in contacten met dove personen. Alle jongeren verklaren geen problemen te ervaren in de communicatie met ouders,

Tabel 1 Slechthorende en dove participanten

Man	N=12	5 (leeftijd: 13, 15, 16, 17, 18 jaar)	
Vrouw	N=12	7 (leeftijd: 13, 14 (2x), 15 (2x), 18, 19 jaar)	
Gehoorverlies:	≥ 90 dB	7	
	60-90 dB	2	
	30 dB	1	
	onbekend	2	
Hoortoestel		9	Beide: 5
Cochleair implantaat		8	
Beschouwen zichzelf als:	Slechthorend	6	
	Ernstig slechthorend	4	
	Doof	2	

VRIENDSCHAPSRELATIES

broers of zussen of andere familieleden. Acht deelnemers verklaren af en toe en vier deelnemers verklaren regelmatig problemen te ervaren in de communicatie met goedhorende mensen die zij niet kennen. Alle dove en slechthorende jongeren op een na hebben horende ouders. De ouders van één jongere zijn slechthorend. Zes dove en slechthorende jongeren rekenen minstens één andere dove of slechthorende persoon tot hun sociale netwerk. Drie jongeren geven aan een dove of slechthorende vriend te hebben. Proefpersonen zijn geworven door het sturen van brieven naar dove en slechthorende jongeren in regulier voortgezet onderwijs, via rechtstreekse benadering door ambulante begeleiders en via een andere slechthorende leerling in het voortgezet onderwijs. Van de dove en slechthorende leerlingen, die uiteindelijk mee hebben gedaan, volgen zeven regulier voortgezet onderwijs, twee middelbaar of hoger beroepsonderwijs, twee een school voor voortgezet speciaal onderwijs en één speciaal onderwijs voor jongeren met leerproblemen. De slechthorende en dove leerlingen wonen in een van de provincies in het zuiden van ons land, de horende leerlingen wonen allen in Noord-Brabant. Alle proefpersonen hebben de Nederlandse nationaliteit.

Onderzoeksinstrumenten

De omvang en kwaliteit van het sociale netwerk van de jongeren is onderzocht met de Social Network Map

(Tracey & Whittaker, 1990). Dit instrument bevat vragen over leden van het sociale netwerk in acht domeinen: naaste familie, verdere familie, jongens of meisjes waarmee verliefd is, vrienden, bekenden op school of op het werk, bekenden in de vrije tijd, burens, hulpverleners en eventuele extra personen. Voor ieder domein is de vraag gesteld welke persoon een hechte relatie heeft met de ondervraagde. Als er meerdere personen worden genoemd, moet de meest belangrijke genoemd worden. Daarnaast moet men de leeftijd van de persoon aangeven en ook of hij/zij horend dan wel slechthorend of doof is. Om inzicht te krijgen in de mate van persoonlijke en praktische ondersteuning is het Social Network Grid (Tracy & Whittaker 1990; Buysse, 1997) gebruikt. Over iedere persoon die in de Social Network Map genoemd wordt, is gevraagd in hoeverre deze persoon praktische en persoonlijke steun geeft aan de leerling. Dit moet op een 3-puntsschaal worden aangegeven. Daarnaast is de wederkerigheid van de steun gemeten. De tevredenheid over de ondersteuning is via 5-puntsschalen in kaart gebracht. Via het Network of Relationships Inventory (NRI; Furman & Buhrmester, 1985) is de kwaliteit van het relatienetwerk in beeld gebracht.

Het welbevinden van de proefpersonen is gemeten met de Cantrill Scale (Cantrill, 1965) en de Loneliness Scale

Network of Relationships Inventory

De NRI bestaat uit 30 vragen waarmee tien aspecten van relaties in kaart worden gebracht. De gemeten kwaliteiten zijn: kameraadschap (Hoeveel vrije tijd breng je met deze persoon door?), conflict (Hoe vaak twisten jij en deze persoon met elkaar en zijn jullie het oneens met elkaar?), instrumentele hulp (Hoeveel helpt deze persoon je dingen uit te zoeken of in orde te brengen?), vijandschap (Hoeveel ergeren jij en deze persoon zich aan elkaars gedrag?), intimiteit (Hoeveel deel jij je geheimen en persoonlijke gevoelens met deze persoon?), verzorging (Hoeveel bescherm jij en pas jij op deze persoon?), affectie (Hoeveel geeft deze persoon echt om jou?), bewondering (Hoeveel laat deze persoon merken dat je goed bent in veel dingen?) relatieve macht (Wie heeft de neiging de baas te spelen in de relatie tussen jou en deze persoon?) en betrouwbare band (Hoe zeker ben jij dat deze relatie zal voortduren, ook als er zich ruzies voordoen?). Deze aspecten zijn gebaseerd op de theorie van Weiss (1974). Deze aspecten worden in kaart gebracht voor de personen die genoemd zijn als de belangrijkste in het sociale netwerk.

(De Jong-Gierveld & Kamphuis, 1985). De Cantrill Schaal meet geluk, de Loneliness Schaal gevoelens van eenzaamheid. Tot slot is achtergrondinformatie van de dove en slechthorende proefpersonen verzameld met behulp van een vragenlijst ontleend aan De Graaf en Bijl (1998). Alle data zijn geanalyseerd met paarsgewijze t-tests, omdat de deelnemers individueel gematcht zijn op leeftijd en geslacht. Een alfa (α) van 0.01 is gekozen voor alle analyses om vanwege de vele vergelijkingen de kans op toevallige resultaten zo klein mogelijk te houden.

ZE HEBBEN GEMIDDELD GENOMEN MINDER VRIENDEN DAN HUN GOEDHORENDE LEEFTIJDGENOTEN

Procedure

Alle data zijn verzameld in individuele interviews die met de goedhorende jongeren gemiddeld 45 minuten duurden en met de dove of slechthorende jongeren 45 tot 60 minuten. Omdat de participerende leerlingen allemaal een goede vaardigheid in het gesproken en geschreven Nederlands hebben, zijn ze in deze taal geïnterviewd. De items zijn hardop voorgelezen door de interviewer en de deelnemers hebben de antwoorden opgeschreven.

Resultaten

De omvang van het sociale netwerk (gemeten met de social network map) blijkt voor de onderzochte dove en slechthorende jongeren goed vergelijkbaar met dat van de horende leeftijdsgenoten. In totaal geven de slechthorende en dove jongeren aan gemiddeld 11.75 personen tot hun netwerk te rekenen, terwijl dit aantal voor de horende vergelijkingsgroep op 13.8 ligt. Het verschil is statistisch niet significant. Alleen het aantal vrienden in deze netwerken verschilt wel significant.

Dove en slechthorende jongeren hebben gemiddeld genomen minder vrienden dan hun goedhorende leeftijdsgenoten: 4.42 respectievelijk 7.75.

Als het gaat om deelaspecten die de kwaliteit van sociale relaties bepalen (gemeten met de NRI) dan scoren de relaties met vrienden op zeven van de tien aspecten lager bij de dove en slechthorende jongeren dan bij de goedhorende leeftijdsgenoten. Het gaat daarbij ondermeer om intimiteit, kameraadschap en zorgzaamheid.

Bij relaties met anderen dan vrienden of ouders strekt deze lagere score zich tot acht deelaspecten uit. Voorbeelden hiervan zijn affectie en zorgzaamheid.

In relaties met ouders scoren de dove en slechthorende jongeren juist op zes deelaspecten hoger dan hun horende leeftijdsgenoten, zoals bij bewondering, kameraadschap en instrumentele hulp.

Echter, veel van de verschillen zijn klein en de meeste kunnen ook op toeval berusten. Vier verschillen zijn statistisch significant. Zo wordt kameraadschap significant minder vaak benoemd door de dove en slechthorende jongeren. Ook conflicten in de relaties met ouders worden significant minder vaak benoemd door doven en slechthorenden. De dove en slechthorende jongeren geven significant vaker aan minder vaak macht en gezag te ervaren ten opzichte van andere personen. Tot slot werd betrouwbare betrokkenheid in vriendschappen minder benoemd door de dove en slechthorende leerlingen. Wat betreft intimiteit, instrumentele hulp, vijandschap, zorg voor bewondering en affectie, waren de verschillen niet significant. Ze kunnen dus op toeval berusten.

De gemiddelde kwaliteit van relaties werd berekend door alle kwaliteitscores op de NRI (met uitzondering van relatieve macht) op te tellen en te middelen over het aantal relaties met vrienden, ouders en anderen.

Uit deze berekening blijkt dat de gemiddelde kwaliteit van relaties van de dove en slechthorende jongeren ten opzichte van hun horende leeftijdsgenoten niet verschilt met uitzondering van relaties met vrienden (zie tabel 2).

Dove en slechthorende jongeren waarderen de kwaliteit van vriendschapsrelaties lager dan hun horende leeftijds-

VRIENDSCHAPSRELATIES

Tabel 2 Kwaliteit van relaties (Network of Relationships Inventory).

NRI	Dove en slechthorende participanten		Goedhorende participanten		Eenzijdige P-waarden
	M	SD	M	SD	
Vrienden	3.29	0.34	3.67	0.39	0.012
Ouders	3.79	0.53	3.51	0.73	n.s.
Anderen	3.30	0.57	3.40	0.49	n.s.
Volwassenen	2.58	1.67	2.96	1.78	n.s.

genoten. Het verschil in score tendeeert naar significantie. Ook laten de resultaten zien dat het aantal relaties met volwassenen bij de dove en slechthorende jongeren niet significant hoger ligt dan bij de goedhorende jongeren.

De mate van ondersteuning door belangrijke mensen in het sociale netwerk wordt niet anders ervaren door de dove en slechthorende deelnemers aan het onderzoek dan door de goedhorende referentiegroep. Afname van het Social Network Grid bracht geen wezenlijke verschillen aan het licht.

Om de gegevens met betrekking tot welbevinden te kunnen analyseren werden de betrokken leerlingen op basis

van hun scores op de Happiness (Cantrill) en Loneliness schalen in drie groepen verdeeld: (1) hoge score op geluk, lage score op eenzaamheid, (2) lage score op geluk en hoge score op eenzaamheid en (3) hoog scorend dan wel laag scorend op beide schalen. Er blijkt geen significant verband te bestaan tussen plaatsing in een van de drie groepen (en dus in mate van welbevinden) en goed of slecht kunnen horen. Ook de relatie tussen kwaliteit van vriendschappen en welbevinden werd geëxploreerd. Ook hier bleek geen significant verband te bestaan tussen beide variabelen, noch voor de groep als geheel, noch voor de dove en slechthorende en de horende deelnemers afzonderlijk. Het

psychisch welbevinden van de onderzochte leerlingen met kwalitatief minder sterke vriendschappen is niet minder dan dat van leerlingen met kwalitatief sterke vriendschappen. Het aantal deelnemers is echter te klein om hieraan verdergaande conclusies te verbinden.

ZE WAARDEREN DE KWALITEIT VAN VRIENDSCHAPSRELATIES LAGER DAN HUN HORENDE LEEFTIJDGENOTEN

Conclusie en discussie

De resultaten laten zien dat de vriendschappen van de onderzochte dove en slechthorende jongeren in kwalitatief opzicht minder goed zijn dan die van de horende vergelijkgroep. De resultaten ondersteunen daarom de hypothese dat vriendschappen van dove en slechthorende jongeren met horende leeftijdsgenoten kwalitatief minder hecht zijn dan vriendschappen tussen goedhorende jongeren. Veel meer dove en slechthorende dan horende jongeren gaven aan dat ze graag meer vrienden in hun sociale netwerk zouden hebben. Dit duidt erop dat de jongeren zich bewust zijn van een gemis aan vriendschappen in hun sociale netwerk.

Het aantal relaties met volwassenen ligt bij de onderzochte

dove en slechthorende jongeren niet significant hoger dan bij de goedhorende jongeren in de vergelijkgroep. Dit resultaat komt niet overeen met bevindingen uit het onderzoek bij blinde en slechtziende jongeren (Kef, 1999). Ook worden de relaties met volwassenen door de onderzochte dove en slechthorende jongeren niet als kwalitatief beter ervaren dan hun relaties met leeftijdgenoten. We kunnen voorzichtig concluderen dat volwassenen in het netwerk van de onderzochte dove en slechthorende jongeren niet de rol lijken over te nemen van leeftijdgenoten. De tweede hypothese, namelijk dat een minder grote kwaliteit van vriendschapsrelaties een negatief effect heeft op het welbevinden, moet vooralsnog verworpen worden. Immers, de resultaten laten zien dat ook als de kwaliteit van de vriendschappen gemiddeld genomen lager is, dit geen nadelige gevolgen heeft voor het welbevinden van de onderzochte jongeren. Het is goed mogelijk dat hun welbevinden niet alleen beïnvloed wordt door de ervaren kwaliteit van vriendschappen met andere jongeren, maar ook door de kwaliteit van de relatie met ouders of andere volwassenen.

Het sociale netwerk van de onderzochte dove en slechthorende jongeren telt minder vrienden dan dat van de goedhorende adolescenten. Dit kan erop duiden dat het aangaan van vriendschappen met leeftijdsgenoten moeilijk is voor dove en slechthorende jongeren, zelfs (of misschien wel juist) als ze heel vaardig zijn in het gesproken Nederlands

VRIENDSCHAPSRELATIES

en veelal het regulier voortgezet onderwijs bezoeken. Dove en slechthorende jongeren in dit onderzoek ervaren minder kameraadschap en minder betrokkenheid in vriendschapsrelaties. Het is mogelijk dat afhankelijkheid van ouders, de verschillen met vooral goedhorende leeftijdsgenoten of de geografische afstand ten opzichte van dove of horende leeftijdsgenoten hen hinderen om gezamenlijk met die leeftijdsgenoten activiteiten te ondernemen (Antia & Kreimeyer, 2002; Isarin, 2006, 2008). Dat de onderzochte dove en slechthorende jongeren minder betrouwbare verbondenheid in vriendschappen ervaren zou kunnen komen door het feit dat hun vriendschappen in de kindertijd veel kwetsbaarder zijn. Ook negatieve ervaringen met interacties met horende kinderen kunnen een rol spelen (Lederberg, Rosenblatt, Vandell & Chapin, 1987; Stinson, Whitmire & Kluwin, 1996).

In hun relaties met ouders ervaren de dove en slechthorende jongeren in dit onderzoek significant minder problemen en conflicten dan hun goedhorende leeftijdsgenoten. Dit is een indicatie voor een hoge mate van afhankelijkheid ten opzichte van de ouders. Dit kan problematisch zijn. Deze afhankelijkheid kan de ontwikkeling van adolescenten hinderen, omdat het streven naar autonomie en het aangaan van conflicten gezien wordt als een belangrijke psychosociale mijlpaal in de adolescentie (Pardeck & Pardeck, 2003). Het feit dat minder conflicten en minder tegenstellingen ervaren worden, kan betekenen dat het bewerkstelligen van autonomie moeilijker wordt. Een conflictvrije situatie wordt wel gezien als leidend tot angst voor separatie, angst voor exploratie en angst voor onafhankelijkheid in de adolescentie (Silverberg & Steinberg, 1987). Ook het feit dat de onderzochte dove en slechthorende jongeren minder overwicht hebben op andere personen duidt op een zekere disbalans in sociale relaties.

Het onderzoek heeft belangrijke informatie opgeleverd over de sociale relaties van dove en slechthorende jongeren in het regulier onderwijs. Echter, de omvang van de onderzoeksgroep was beperkt en dat maakt generalisatie van de resultaten naar de totale groep dove en slechthorende jongeren riskant. Bovendien deden aan het onderzoek geen gebarentaalvaardige jongeren mee, jongeren die mogelijk meer contacten hebben met andere dove leeftijdsgenoten. Het onderzoek heeft zich vooral beperkt tot een hele specifieke groep, namelijk die dove en slechthorende jongeren die goed in gesproken taal kunnen communiceren en overwegend het regulier onderwijs bezoeken. Het feit dat deze jongeren in kwalitatief en kwantitatief opzicht minder vriendschappen ervaren en in sterkere mate afhankelijk zijn van hun ouders verdient aandacht van ouders, leerkrachten en ambulante begeleiders. Het systematisch bevorderen van peer-interacties tussen de dove en slechthorende en de goedhorende leeftijdsgenoten in het regulier onderwijs

IN HUN RELATIES MET OUDERS ERVAREN ZE MINDER PROBLEMEN EN CONFLICTEN DAN HUN GOEDHORENDE LEEFTIJDGENOTEN

lijkt ons op basis van de bevindingen van groot belang. Het bevorderen van contacten met andere dove en slechthorende jongeren kan eveneens leiden tot een groter sociaal netwerk en kan mogelijk ook kwalitatief betere vriendschappen bevorderen. Ook bepleiten we gerichte aandacht voor het bewerkstelligen van zelfstandigheid en zelfredzaamheid en dus van autonomie van slechthorende en dove jongeren in het regulier onderwijs.

Tot slot lijkt het ons verstandig om dit onderzoek te repliceren onder een veel grotere groep dove en slechthorende adolescenten, ook adolescenten die het voortgezet speciaal onderwijs volgen en adolescenten die vooral communiceren in de Nederlandse Gebarentaal.

Over de auteurs

Fabienne Piso, MSc, werkt als orthopedagoog bij Kentalis Diagnostisch Centrum in Sint-Michielsgestel.

Prof. dr. Harry Knoors is algemeen directeur expertise en innovatie van Koninklijke Kentalis en hoogleraar aan de Radboud Universiteit Nijmegen, Behavioral Science Institute.

Dr. Mathijs Vervloed is als universitair docent aan dezelfde universiteit en dezelfde onderzoeksschool verbonden.

Een literatuurlijst is te downloaden van de website www.simea.nl/vhz.

Ook op de website twee tabellen met achtergrondinformatie over de onderzoeksgroep.